

Αίθουσα Γ

Στην Αίθουσα Γ, έκτασης 250 τ.μ., εκτίθενται ευρήματα που σχετίζονται με το δημόσιο και ιδιωτικό βίο κατά θεματικές ενότητες, όπως η κατοικία, ο καλλωπισμός, οι λατρείες, τα νομίσματα, ο οπλισμός, η ενδυμασία και η υφαντική, ο αθλητισμός, ενώ προς το πέρας της μεγάλης αυτής αίθουσας εκτίθεται μακέτα της νεκρόπολης. Η μακέτα, τα μοναδικά οστέινα περίτμητα πλακίδια του τάφου Ι και άλλα οστέινα και ελεφαντοστέινα αντικείμενα, καθώς και τα πήλινα ειδώλια ανθρώπινων μορφών, μας εισάγουν στην Αίθουσα Δ, όπου εκτίθενται τα υπόλοιπα ευρήματα από τη νεκρόπολη των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων.

Δεξιά της εισόδου κυριαρχεί η αναπαράσταση του δωματίου Γ από το λεγόμενο συμβατικά Σπίτι με Σκάλες, που αποκαλύφθηκε στην αρχαία Αιανή των ελληνιστικών χρόνων. Πάνω στη λίθινη θεμελίωση υψώσαμε τους τοίχους χτίζοντας με ωμά πλιθιά, που κατασκευάσαμε, ενώ επιχρίσαμε τις εσωτερικές επιφάνειες επιλέγοντας χρώματα όμοια με τμήματα κονιαμάτων που έχουμε περισυλλέξει από τα αρχαία οικήματα. Όλα τα αντικείμενα, με εξαίρεση τους τρεις πίθους που θάβονται στο καλά πατημένο χωμάτινο δάπεδο, τα χάλκινα νομίσματα με το αργυρό φιδάκι (βλ. προθήκη Γ13 και Δ1 αρ. 3) και βέβαια τα ξύλινα ράφια και το χάλκινο τρίποδα, είναι ευρήματα αυθεντικά από τον πολύ ενδιαφέροντα αυτό χώρο, ο οποίος προοριζόταν ως δωμάτιο καθημερινής διαβίωσης με την εστία στο κέντρο για το μαγείρεμα, μικρά και μεγάλα αγγεία, τους πίθους για την αποθήκευση, αλλά και τη λατρευτική γωνιά με τα ειδώλια της θεάς Κυβέλης. Η προστασία του οίκου εξασφαλιζόταν επιπλέον από το μικρό αργυρό φίδι, τον οικουρό όφι, σύμβολο του Δία Κτήσιου, προστάτη των γεννημάτων, που βρέθηκε μαζί με μικρό θησαυρό έξι χάλκινων νομισμάτων, όπως αναφέραμε στην περιήγηση της ανασκαφής. Πάνω στους ξύλινους πάγκους τοποθετήσαμε τα μικρά αγγεία, μυροδοχεία, σκυφίδια, λάγυνο, πινάκιο, κανθάρους, δίπλα και από κάτω τα μεγάλα, υδρία, στάμνο και αμφορέα και στην εστία μικρού μεγέθους μαγειρικά σκεύη.

Στην άλλη πλευρά και στις προθήκες 2 και 3 σε γωνία τοποθετήσαμε κλειδιά, εφηλίδες, καρφιά και ρόπτρα θυρών σε χαλκό και σίδηρο και στη συνέχεια διάφορα σιδερένια εργαλεία, αρίδες, λαβίδες, κρεάγρες ξέστρες, τσιγκέλια, μαχαίρια, κλαδευτήρια, ένα πριόνι, χάλκινα αγκίστρια, ένα λίθινο βάρος-σταθμίο (ζύγι) με το γράμμα Η, προφανώς το ήτα από τη λέξη ήμισυ (ημίμναιο). Επισημαίνουμε ότι τα εργαλεία που ονομάσαμε κρεάγρες, τα αρ. 7, 10 και 11 με την ιδιαίτερη καμπυλότητα στα τρία άγκιστρα, μπορούν να χαρακτηριστούν και ως χειρουργικά εργαλεία. Παρατηρούμε, επίσης, ότι τόσο τα εξαρτήματα των θυρών όσο και τα

εργαλεία για τις αγροτικές δουλειές και το ψάρεμα δε διαφέρουν ιδιαίτερα από αντίστοιχα του παραδοσιακού τρόπου ζωής.

Στη χαμηλή προθήκη 4 τοποθετήσαμε πήλινες μήτρες, σφραγίδες και σφραγίσματα, προκειμένου να αναδείξουμε τις εργαστηριακές δραστηριότητες της αρχαίας Αιανής. Δύο κεφαλές Σειληνών (αρ. 6, 7) ανήκαν σε διακόσμηση αγγείων, ενώ δύο ειδώλια Έρωτα που κρατά πίθο (αρ. 10, 11) προήλθαν από την ίδια μήτρα και αποτελούσαν πόδια αγγείων, προφανώς κυλινδρικής πυξίδας, αγγείο γνωστό κυρίως από τη Βέροια. Το σφράγισμα ΜΙΚΙΩΝΟΣ ανήκει σε λαβή αμφορέα (αρ. 14), δείγματα του οποίου είναι γνωστά από την Πέλλα (ομάδα του Παρμενίσκου) και πολλά άλλα μέρη της βόρειας Ελλάδας (Μένδη), καθώς και από την Αθήνα, τη Δημητριάδα και την Οδησσό.

Διάφορα αντικείμενα που σχετίζονται με τον καλλωπισμό και χρονολογούνται από τα αρχαϊκά-κλασικά έως και τα ελληνιστικά χρόνια, εκτίθενται στην προθήκη 5, καθώς και στην 6, με γυάλινα αγγεία που περιείχαν αρώματα και ένα περιάπτο-φυλακτό (αρ. 10) αντρικής κεφαλής. Αρώματα περιείχαν και τα περισσότερα αγγεία της προθήκης 5 με τα στενά στόμια και τα αρ. 22, 23 αποτελούν πυξίδες, δηλαδή αγγεία για τα κοσμήματα, δείγματα των οποίων τοποθετήσαμε κεντρικά. Τα επιμήκη χάλκινα εργαλεία (αρ. 16-20) θεωρούνται εργαλεία για τη χρήση και επεξεργασία καλλυντικών ουσιών, τα λεγόμενα ψιμύθια, ωστόσο η χρήση τους σχετίζεται και με την ιατρική επίσης, είτε με τις φαρμακευτικές ύλες είτε για την εξέταση των ασθενών. Στη διπλή χρήση, καλλυντική και ιατρική φαρμακευτική, έχουμε καταλήξει και για το χάλκινο ορθογώνιο αγγείο (αρ. 21), στο εσωτερικό της μιας στενής πλευράς του οποίου έχει προσηλωθεί ταινιωτή ορθογώνια λαβή και στο αντίστοιχο σημείο υπήρχε χάλκινη φιαλίσκη. Παρόμοια αγγεία σε κράμα χαλκού και μόλυβδου με ένταξη στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ., καθώς και ένα πήλινο έχουν εντοπιστεί στο Ανατολικό Νεκροταφείο της Αιανής, ενώ στη χάλκινη μορφή του το αγγείο έχει περισυλλέγει από διάλυση τάφου στη θέση Ζούνολο Αγίου Χριστοφόρου Εορδαίας, το οποίο από τα υπόλοιπα ευρήματα μπορεί να ενταχθεί στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. Το αγγείο αυτό, άγνωστο σε μας από αλλού, ερμηνεύουμε ως αγγείο μείξης διαφόρων υλικών για χρήση ιατρική ή καλλυντική με τοποθέτηση φαρμακευτικών ή άλλων ουσιών και λιγότερο ως ιδιόμορφο τελετουργικό αγγείο.

Οι προθήκες 7, 8, 9, καθώς και η περίοπτη αρ. 10, έχουν περιεχόμενο που σχετίζεται με τον οπλισμό και χρονολογούνται από την Εποχή του Σιδήρου έως και τα ελληνιστικά χρόνια. Αντιπροσωπεύονται και οι δύο κατηγορίες των όπλων, αμυντικά και επιθετικά, και καθώς από την ανασκαφική έρευνα δεν έχει προκύψει μέγιστος

αριθμός όπλων, συμπεραίνουμε ότι η επιβίωση των αρχαίων Ελιμιωτών δεν εξαρτιόταν από τον πόλεμο, άλλωστε ορισμένα όπλα ήταν χρήσιμα και στο κυνήγι. Στην προθήκη 7 εκθέσαμε σιδερένιες αιχμές δοράτων, στην προθήκη 8 σιδερένια μαχαίρια, ένα σαυρωτήρα με οξύ άκρο, που προσαρμοζόταν στο αντίθετο ως προς την αιχμή άκρο του ξύλινου κονταριού και εξυπηρετούσε στη στήριξη του δόρατος σε στιγμές ανάπαυλας, δύο ξίφη, αιχμές βελών και δύο αριστερές παραγναθίδες από δύο διαφορετικά κράνη, που αποτελούν σχετικά σπάνια ανασκαφικά ευρήματα.

Στην προθήκη 9 με το χάλκινο οπλισμό, τοποθετήσαμε ένα κράνος κορινθιακού τύπου (αρ. 1) και δύο κράνη με ορθογώνιο άνοιγμα για το πρόσωπο (αρ. 8, 91, αιχμές βελών (αρ. 4-7), μία χρηστική αιχμή δόρατος και μία μίμηση αιχμής από έλασμα για ταφική χρήση (αρ. 2, 3).

Στην περίοπτη προθήκη 10 και πάνω σε τμήμα μαρμάρου από την αρχαία πόλη τοποθετήσαμε τη χάλκινη επένδυση αρχαϊκής ασπίδας, εύρημα σπάνιο στον αρχαίο κόσμο, που διασώθηκε σε εκατοντάδες μικρά ελάσματα, που συντηρήθηκαν και συγκολλήθηκαν, ένα χάλκινο κράνος με ορθογώνιο άνοιγμα και αντιγράφο δόρατος, συγκεκριμένα έγινε στείλωση αντιγράφου αιχμής σε μικρό κοντάρι κρανιάς.

Τα νομίσματα κατέλαβαν τις προθήκες 11, 12 και 13 γύρω από τον κίονα της Αίθουσας Γ. Στην προθήκη 11 δημιουργήσαμε θήκες σε τέσσερις κάθετες στήλες, οι οποίες περιστρέφονται πατώντας ένα κουμπί και κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί κανείς να δει και τις δύο πλευρές των νομισμάτων. Συγχρόνως στις κατακόρυφες, επίσης, λεζάντες τα νομίσματα σχεδιάστηκαν και υπομνηματίστηκαν. Τοποθετήσαμε χάλκινα και ελάχιστα αργυρά νομίσματα κατά χρονολογική σειρά, νομίσματα μακεδονικά βασιλικών εκδόσεων και άλλων πόλεων πριν και μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, αλλά και από τη Θεσσαλία (Λάρισας, Φάλαννας, Κοινού Θεσσαλών), την Ήπειρο (Απολλωνίας, Παρώρειας, Αθαμάνων], τη Θράκη (ένα Μαρώνειας), την Ιστιαία, την Καρχηδόνας, τη Ρώμη, τη Γαλατία και Ασιατικά (Σάρδεων του Αντιόχου Β', Νίκαιας και Κίου Βιθυνίας), που μαρτυρούν τις πλούσιες επαφές, εμπορικές και πολιτισμικές ανταλλαγές της Αιανής. Δυστυχώς νομίσματα από το νομισματοκοπείο της Αιανής επί Δέρδα Β' (α' μισό του 4ου αι. π.Χ.) δεν έχουν αποκαλυφθεί ως σήμερα στις ανασκαφές και είναι γνωστά μόνο από ιδιωτικές συλλογές. Φέρουν την επιγραφή ΔΕΡΔΑ ή ΔΕΡΔΑΙΟΝ, που σημαίνει το νόμισμα του Δέρδα, και ο θεματικός κύκλος περιλαμβάνει στον εμπροσθότυπο κεφαλή Απόλλωνα ή Ηρακλή ή και ιππέα με χλαμύδα που καλπάζει προς τα δεξιά και στον οπισθότυπο όπλα (ρόπαλο και αιχμή δόρατος).

Στην προθήκη 12 εκθέσαμε το νομισματικό θησαυρό των 53 χάλκινων νομισμάτων που βρέθηκε στην ανασκαφή των Μεγάλων Δόμων και αποτελείται από 51 νομίσματα του Φιλίππου Ε' (221-179 π.Χ.) και 2 του Περσέα (179-168 π.Χ.). Όπως είναι φυσικό οι τύποι επαναλαμβάνονται και μπορεί να δει κανείς τη θεματολογία και των δύο πλευρών, που αντιπροσωπεύονται σχεδιαστικά και στον υπομνηματισμό μας.

Στην προθήκη 13 τοποθετήσαμε μικρότερους αποταμιευτικούς θησαυρούς νομισμάτων, καθώς και ταφικούς, εννοώντας τα δύο ή τρία νομίσματα που έφεραν οι νεκροί για το ταξίδι τους στον άλλο κόσμο (συνήθως έφεραν ένα νόμισμα, το λεγόμενο «χαρώνειο οβολό»), για να πληρώσουν το Χάροντα, έθιμο πανελλήνιο που επιζεί ως τις μέρες μας. Εδώ τοποθετήσαμε και τον πήλινο αρυτήρα (αρ. Κατ. 625) που περιείχε πέντε νομίσματα (N3-7) από την ανασκαφή στο λεγόμενο Σπίτι με Σκάλες, καθώς και τα έξι νομίσματα (N13-18) που βρέθηκαν με το αργυρό φιδάκι στην εστία του ίδιου σπιτιού.

Συνεχίσαμε γύρω από την κολώνα, στις προθήκες 14 έως 18, με την έκθεση ευρημάτων που σχετίζονται με τη θρησκεία και τις λατρείες. Στην Αιανή και στον υπόλοιπο Νομό Κοζάνης η λατρεία του δωδεκάθεου, καθώς και μικρότερων θεοτήτων, μαρτυρείται τόσο από επιγραφές όσο και από αναθήματα σε χώρους οικιακής λατρείας, σε τάφους και ιερά (βλ. και Αίθουσα Ε για επιπλέον μαρτυρίες λατρείας θεοτήτων),

Στην Αιανή, όπου ναόσχημα κτήρια αποκαλύφθηκαν πάνω από τους βασιλικούς τάφους, έχει διαπιστωθεί η λατρεία του Δία Ύψιστου, του Πλούτωνα Δεσπότη, του Ποσειδώνα, του Ηρακλή Κυναγίδα και του Ερμή Αγοραίου (από το Παλαιόκαστρο Καισάρειας), της Υγείας και των Νυμφών, ενώ στα πήλινα ειδώλια αποτυπώνεται η λατρεία της Αθηνάς, Αρτέμιδας, Κυβέλης, του Διονύσου, της Αφροδίτης και του Έρωτα. Λατρεία του Δία Ύψιστου έχει εντοπιστεί σε πολλούς άλλους χώρους, όπως είναι η Ακρινή, όπου αναφέρεται και με το επίθετο Δεσπότης, ο Άγιος Χριστόφορος, η Σπηλιά, η Άνω Κώμη, το Δρέπανο, όπου σε άλλη επιγραφή φέρει και την επωνυμία Κρονί-δης, το Βελβεντό, ο Πολύμυλος, η Κοζάνη, η Ποντοκώμη, ο Κλείτος. Ως Κτήσιος Δίας αναγράφεται σε επιγραφή, τυχαίο εύρημα από την περιοχή Πτολεμαΐδας, Λατρεία του Ηρακλή Κυναγίδα μαρτυρείται επιγραφικά και στο

Βελβεντό και στο Ρυάκιο, ενώ του Ηρακλή Προ- πυλαίου στο Δρέπανο, από μαρμάρينو και χάλκινο αγαλμάτιο στην Απιδέα και ανάγλυφη στήλη στους Πύργους.

Ο Ποσειδών και η Αμφιτρίτη λατρεύονταν στον Περδίκκα και στην περιοχή της Σιάτιστας, η Ήρα στην Άνω Κώμη, όπου και η λατρεία του Διονύσου μαρτυρείται από τρεις επιγραφές. Αγαλμάτιο και στήλη από την Ασβεστόπετρα και τον Πολύμυλο αντίστοιχα μαρτυρούν τη λατρεία της Αθηνάς. Λατρεία της Αρτέμιδας μαρτυρείται στο Παλαιόκαστρο και την Ξη- ρολίμνη, ως Αγροτέρας στη Σπηλιά και ως Λοχίας στο Καρυχώ- ρι, ενώ στο Βελβεντό υπάρχει ανάγλυφη παράσταση σε στήλη. Ο Απόλλων είναι γνωστός ως Εκατόμβιος στη Μαυροπηγή, αγαλμάτιά του και στήλες, ενεπίγραφα και μη, με παράστασή του ως Κιθαρω-δού προέρχονται από τον Κόμανο, τον Τετράλοφο, την Εράτυρα, το Βελβεντό και την Ξηρολίμνη, όπου φέρει τις επωνυμίες Νόμιος και Μεσωρίσκος (εν μέσω των ορέων Βούρινου και Ασκίου).

Ο Ερμής Αγοραίος εκτός από επιγραφή της Αιανής-Καισάρειας είναι γνωστός επιγραφικά από το Βελβεντό, ενώ στήλη παράσταση Ερμή Κερδώου προήλθε από την Κερασιά και χάλκινα αγαλμάτια από την Άνω Κώμη και την Ξηρολίμνη. Λατρεία της Κυβέλης μαρτυρείται τόσο επιγραφικά από τυχαία ευρήματα στον Άγιο Δημήτριο και το Δρέπανο, όσο και από ειδώλιά της σχεδόν σε όλους τους ανασκαμμένους χώρους. Ο Ασκληπιός και η Υγεία αναγράφονται σε επιγραφή, τυχαίο εύρημα από τη Λευκόβρυση, μαρμάρينو αγαλμάτιο Ασκληπιού από την Πλατανιά υποδηλώνει ύπαρξη ιερού, ενώ τυ-χαίο εύρημα είναι το αγαλμάτιο Πάνα από το ίδιο χωριό. Η Εννοδία λατρευόταν σε ιερό στην Εξοχή, όπως και η Διάσυρος θεά ή Ατάγαρτις, ο Πλούτων και ο Δίας, ανάγλυφη παράσταση της Εννοδίας εντοπίστηκε στην Αγία Παρασκευή και στην Ποντοκώμη, η τρίμορφος Εκάτη στις Λικνάδες. Τέλος λατρεία των Αιγυπτίων θεών Σάραπιδος, Ισιδας, Ανούβιδος είναι γνωστή από επιγραφή, τυχαίο εύρημα της Ακρινής.

Στην προθήκη 14 από τα μαρμάρινα ενεπίγραφα αναθηματικά ανάγλυφα και αγαλμάτια προκύπτει η λατρεία του Ερμή Αγοραίου και της Υγείας και βέβαια του Δία, στον οποίο έχει ανατεθεί το ιερό πτηνό του, ο αετός, και στην επιγραφή διαβάζουμε: Δει Υψίστω / Ατρείδης / Καπύλλον / ευχήν.

Η λατρεία του Δία ως Υψίστου, επιθέτου που επαναλαμβάνεται σε πολλές επιγραφές στην περιοχή μας από τα ελληνιστικά χρόνια, μάλλον ξεκίνησε από την Άνω Μακεδονία. Θεοί εικονίζονται στα αγγεία της προθήκης 15, ενώ στην αρ. 16 σε αγγεία και τμήματά τους κυριαρχεί ο Διόνυσος και οι ακόλουθοί του.

Στην προθήκη 17 η Αθηνά παρίσταται σε δύο μελανόμορφες ληκύθους, στο παιχνίδι των πεσσών ανάμεσα στον Αχιλλέα και τον Αίαντα και σε σκηνή Γιγαντομαχίας και μόνη της σε ερυθρόμορφο αμφορέα. Τέλος στην προθήκη 18 εκθέσαμε δύο μελανόμορφες ληκύθους με Ηρακλή και Αμαζόνες, μία τρίτη με θεότητα, που κρατά δάδες πάνω σε ταύρο, και ένα πήλινο ειδώλιο Αρτέμιδας.

Η υφαντική αποτελούσε σημαντική οικοτεχνική δραστηριότητα, αφού εξασφάλιζε την ενδυμασία των μελών ενός αρχαίου οίκου και όλα τα υφάσματα, στα οποία υπήρχε μεγάλη ποικιλία, όπως πλούσια καλύμματα, πολύχρωμα κλινοσκεπάσματα, μαξιλάρια που στόλιζαν τα ανάκλιντρα των συμποσίων, παραπετάσματα ως κουρτίνες ή στη θέση των σταθερών θυρών. Πρώτη ύλη ήταν το λινάρι και κυρίως το μαλλί, από το οποίο η κλωστή έβγαινε μετά από μακρά και επίπονη διαδικασία επεξεργασίας, τη λεγόμενη «ταλασία» ή «ταλασιουργία». Τα κύρια στάδια ήταν η «πλύνσις», η «ξάνσις», η «νήσις» (πλύσιμο, λανάρισμα, γνέσιμο) και η ύφανση σε αργαλειούς όρθιους από κάτω προς τα πάνω. Τα μάλλινα υφάσματα δεν ήταν έτοιμα, όταν κατέβαιναν από τον αργαλειό, και, όπως συμβαίνει και τις μέρες μας, έπρεπε να υποστούν επιπλέον επεξεργασία, όπως πλύσιμο σε περιδινούμενο νερό, στύψιμο, στέγνωμα, βούρτσισμα, στα εργαστήρια «κναφέων» ή «γναφέων», για να γίνουν μαλακά και να αποκτήσουν τη ζητούμενη πυκνότητα. Προβήκαμε σε ακριβή αναπαράσταση ενός τέτοιου αργαλειού, στον οποίο μάλιστα υφάναμε και το ύφασμα, από το σχέδιο της εσθήτας του ειδωλίου αρ. 9 της προθήκης 20 (αρ. Κατ. 11777). Μόνο τα υφαντικά βάρη, οι λεγόμενες αγνύθες που τοποθετήσαμε, 35 συνολικά, σε διάφορα μεγέθη και σχήματα, αποτελούν αρχαία αντικείμενα σ' αυτή την αναπαράσταση. Μεγαλύτερη ποικιλία υφαντικών βαρών με ένταξη από τη Νεολιθική Εποχή έως τα ελληνιστικά χρόνια τοποθετήσαμε στην προθήκη 19, μαζί με πηνία, σφονδύλια, εκ των οποίων το αρ. 57 οστέινο, και μία αργυρή βελόνα. Στην προθήκη 20 τοποθετήσαμε εννέα πήλινα ειδώλια, όρθιων και καθιστών γυναικείων μορφών, στα οποία με χρώματα αποδίδονται τα ενδύματά τους.

Επόμενη θεματική ενότητα στις προθήκες 21, 22, 23 είναι ο αθλητισμός, που αποτυπώνεται σε πλήθος αρχαιολογικών αντικειμένων. Αποτελούσε σημαντική έκφραση της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής των αρχαίων Ελλήνων και παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά σήμερα. Σε αγωνίσματα και αθλητισμό εξελίχτηκαν οι φυσικές ασκήσεις για υγεία και ρώμη, που επέβαλλαν οι ανάγκες επιβίωσης στον προϊστορικό άνθρωπο. Τα αθλήματα είχαν ως πρότυπο μυθικού αγώνες θεών και ηρώων και τελούνταν προς τιμήν τους, κυρίως σε ιερά και στη διάρκεια μεγάλων εορτών. Ο θρησκευτικός χαρακτήρας του αθλητισμού είχε ως

συνέπεια τη στενή σχέση με τις τέχνες, σχέση που ενδυναμώθηκε από το ελληνικό ιδανικό για άθλο και αριστεία. Στην παιδεία των νέων ισάξια θέση με τη μουσική και πνευματική άσκηση κατείχε και η γυμναστική. Μέσω του άθλου, που σήμαινε άσκηση, άμιλλα και βραβείο, οι νέοι ανέπτυσσαν τις ανεξάντλητες πνευματικές και σωματικές δυνάμεις και αρετές, ώστε να καταστούν «καλοί κάγαθοί», πλήρεις και ελεύθεροι.

Στην αρχαία ελληνική κοινωνία το ιδανικό της άμιλλας επεκτάθηκε προοδευτικά και στις πνευματικές δραστηριότητες, όπως η λογο-τεχνία, η γλυπτική, η ζωγραφική, η αγγειοπλαστική και η αγγειογραφία. Οι νίκες τόσο από τους αγώνες σωματικής ικανότητας όσο και από τις πνευματικές επιδόσεις θωρούνταν ισότιμες. Ο συστηματικός αθλητισμός χρονολογείται από τα μυκηναϊκά χρόνια (1600-1100 π.Χ.) και τούτο θεωρείται βέβαιο τόσο από παραστάσεις σε αρχαιολογικά ευρήματα όσο και από τις περιγραφές του Ομήρου για αγώνες που αναφέρονται στην εποχή αυτή. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι γίνονταν πάμπολλοι αθλητικοί αγώνες σε όλο τον ελληνικό κόσμο. Από αυτούς τέσσερις αναδείχτηκαν σε πανελλήνιους και διεξάγονταν στο μεγάλο ιερό της Ολυμπίας προς τιμήν ηρώων και θεών, στο ιερό του Απόλλωνα στους Δελφούς κάθε τέσσερα χρόνια και κάθε δύο χρόνια στο ιερό του Ποσειδώνος στον Ισθμό της Κορίνθου και στο ιερό του Δία στη Νεμέα.

Στους μεγάλους τοπικούς αγώνες, με πανελλήνια επίσης ακτινοβολία, συγκαταλέγονται τα Παναθήναια, που τελούνταν στην Αθήνα προς τιμήν της πολιούχου Αθηνάς κάθε τέσσερα χρόνια και αναδιοργανώθηκαν το 566 π.Χ. από τον Πεισίστρατο, αλλά και τα Ολύμπια, που τελούνταν στους πρόποδες του Ολύμπου, στο Δίον, προς τιμήν του Δία. Οι χώροι άθλησης και διεξαγωγής αγώνων, με όμοιες και παρόμοιες ως σήμερα ονομασίες και λειτουργίες, ήταν τα γυμνάσια, οι παλαίστρες, τα στάδια και οι ιππόδρομοι. Ένα από τα σημαντικότερα αθλήματα ήταν ο δρόμος σταδίου, δηλαδή ο δρόμος ταχύτητας σε απόσταση 190 μ. Άλλα είδη δρόμων ήταν ο δίαυλος, δρόμος δύο σταδίων, ο ἵππιος, δρόμος ημιαντοχής τεσσάρων σταδίων, ο δόλιχος, δρόμος αντοχής 7 ως 24 σταδίων, ο σπλίτης δρόμος ή σπλιτοδρομία, 2 ή 4 σταδίων με όπλα και η λαμπαδηδρομία, όπως η σύγχρονη σκυταλοδρομία, που διεξαγόταν έξω από τα στάδια και είχε τελετουργικό χαρακτήρα.

Για τις παντρεμένες γυναίκες υπάρχει η μαρτυρία ότι απαγορευόταν να παρακολουθούν τους αγώνες της Ολυμπίας. Ωστόσο στη Σπάρτη και σε άλλες δωρικές πόλεις οι νέες ασκούσαν στα γυμνάσια μαζί με τα αγόρια, ενώ είναι γνωστό ότι είχαν θεσπιστεί αγώνες μόνο για γυναίκες κάθε τέσσερα χρόνια στα

Ηραία της Ολυμπίας. Μύθοι, όπως της Αταλάντης από την Αρκαδία, που συμμετείχε στο κυνήγι του Καλυδώνιου κάπρου, αντανακλούν τη σχέση της γυναίκας με τον αθλητισμό, ενώ από τη ρωμαϊκή εποχή είναι γνωστή η συμμετοχή των γυναικών σε αγώνες πανελλήνιων και τοπικών ιερών.

Στην Αιανή, την Ελιμιώτιδα και σε όλη την Άνω Μακεδονία, το ιδανικό του αθλητισμού κατείχε εξίσου πρωτεύουσα θέση, όπως υπαγόρευε ο τόπος και ο τρόπος ζωής, οι θρησκευτικοί και πολιτικοί θεσμοί. Οι γνώσεις μας προέρχονται τόσο από τις πηγές όσο, κυρίως, από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Τα κείμενα των επιγραφών με ονόματα αθλητών, αγωνίσματα, καθήκοντα και αξιώματα, δηλώνουν οργανωμένες αθλητικές δραστηριότητες με αθλητική νομοθεσία και οικοδομήματα με ανάλογες λειτουργίες.

Ύπαρξη γυμνασίου δηλώνεται σε επιγραφή από το Σισάνι, που ανήκε στο αρχαίο διαμέρισμα της Ορεστίδας. Αναγράφεται η φόρμουλα αλειφούσης της πόλεως, που σημαίνει ότι η πόλη (άγνωστο το όνομά της) προμήθευε το λάδι για την επάλειψη των εφήβων, τα ονόματα των οποίων ακολουθούν μετά τον άρχοντα του γυμνασίου και τον εφήβαρχο. Ο θεσμός του γυμνασίαρχου αποτελούσε ταυτόχρονα αξίωμα και λειτουργία, κυρίως για την κάλυψη των εξόδων λαδιού, και παρόμοιος ήταν ο θεσμός του εφήβαρχου. Μαρτυρημένη επιγραφικά είναι η εκπαίδευση των νέων σε γυμνάσια από γυμνασίάρχους και εφήβαρχους στην Ηράκλεια της Λυγκηστίδας, στη Στύβερρα της Δερριόπου, στην Αντιγόνεια της Πελαγονίας, στους Στόβους, στη Βέροια, τη Θεσσαλονίκη, τη Λητή, την Αμφίπολη, στους Φιλίππους.

Η ενασχόληση των κατοίκων της Άνω Μακεδονίας με τον αθλητισμό αποτυπώνεται σε πλήθος αρχαιολογικών αντικειμένων. Είναι γνωστές οι χάλκινες και σιδερένιες στλεγγίδες, με τις οποίες απομάκρυναν οι αθλητές το χώμα και το λάδι από το σώμα τους, και έχουν εντοπιστεί σε πολλούς ανασκαμμένους αρχαιολογικούς χώρους. Στην Αιανή, μία των αρχών του 5ου αι. π.Χ. φέρει εγχάρακτο το όνομα του κατόχου, Άπορος, και μια άλλη των μέσων του 4ου αι. π.Χ. φέρει από σφραγίδα το όνομα Αδάμας (προθήκη 22, αρ. 1 και 2 αντίστοιχα). Σε τάφο της αρχαίας νεκρόπολης στην Κοζάνη είχε τοποθετηθεί μελανόμορφη οinoχόη των αρχών του 5ου αι. π.Χ., προερχόμενη μάλιστα από το εργαστήριο της Αιανής, που φέρει παράσταση παλαιστών. Ο εντοπισμός παναθηναϊκών αμφορέων στη νεκρόπολη της Αιανής στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. (προθήκη 23) δηλώνει τη συμμετοχή Αιαναίων σε γυμνικούς ή ιππικούς αγώνες των Παναθηναίων, που ήταν αγώνες χρηματίτες και όχι στεφανίτες, με έπαθλο το λάδι σε μεγάλους αμφορείς με παράσταση τη μορφή της Αθηνάς Προμάχου και του σχετικού αγωνίσματος.

Προχωρώντας προς το τέλος της Αίθουσας Γ, στα αριστερά μπορεί κανείς να ξεκουραστεί εισερχόμενος σε χώρο με πανοραμική θέα προς την τεχνητή λίμνη φράγματος Πολυφύτου επί του Αλιάκμονα ποταμού και προς τα όρη Πιέρια, Καμβούνια και τον Όλυμπο στο βάθος, και προς τα δεξιά να συνεχίσει την περιήγησή στις επόμενες προθήκες με ευρήματα σχεδόν αποκλειστικά από τη Νεκρόπολη, η οποία έχει αναπαρασταθεί και σε μακέτα.

Στην προθήκη 24 έχουμε τοποθετήσει οστέινα αντικείμενα. Στα αριστερά μας (αρ. 1 έως 8] εκτίθενται κεφάλια γυναικείων μορφών και χέρια, ένα πλακίδιο με χρυσά καρφιά, μορφές ζώων με οπές, τα οποία, όπως και οι χάντρες αποτελούσαν εξαρτήματα περιόπτων και περιδέραιων, διακρίνουμε λιονταράκι και αρκουδάκι πιθανότατα. Η ελεφαντοστέινη ημικυκλική απόληξη από θήκη (πτέρνα) ξίφους φέρει αριστοτεχνική διακόσμηση στο πάνω οριζόντιο τμήμα ιωνικό κυμάτιο από «ωά» και ανθέμια και στις δύο πλευρές. Στο κέντρο αναπαραστήσαμε, με όσα τμήματα συγκολλούνταν, τη ζωφόρο που περιέτρεχε το εσωτερικό του τάφο Ι (βλ. παραπάνω στην περιγραφή του τάφου και αναπαράσταση στην πλάτη της προθήκης). Διαπιστώσαμε ότι δημιουργούνται μετόπες πλασιωμένες από πλακίδια με εγχάρακτη βλαστόσπειρα, στις οποίες επαναλαμβάνεται η ίδια παράσταση: τέθριππο άρμα με ακόλουθο-συνοδό στο βάθος από πίσω (παριστάνεται από τη μέση και πάνω), μέσα στο άρμα ο ηνίοχος και ακολουθεί πολεμιστής με κράνος και πίσω του ο τοξότης που στρέφει το κεφάλι προς τα πίσω, ενώ στο φόντο των άκρων ποδιών του εικονίζεται υδρόβιο πτηνό με μακρύ λαιμό, πιθανόν χήνα. Ανάμεσα στις μετόπες αυτές πιστεύουμε ότι προσηλώνονταν μικρότερες με τα αποτροπαϊκά γοργόνεια, ενώ για τα ζώα, λιοντάρια και κάπρους, συμπεράναμε ότι αποτελούσαν ξεχωριστή, πιο στενή, ζωφόρο. Τα οστέινα περίτμητα πλακίδια της Αιανής μπορούν να συ- γκριθούν με αυτά των Δελφών και το γεγονός ότι ελάχιστα παρόμοια έχουν διασωθεί από τον αρχαίο κόσμο τα καθιστά πολύτιμα για τη γνώση της μικροτεχνίας αυτού του είδους.

Στην τρίτη ενότητα αυτής της προθήκης, τέλος, τοποθετήσαμε διάφορα οστέινα αντικείμενα από την αρχαία πόλη (αρ. 11 έως 17), όπως οπέα, λαβές κεράτινες, στις οποίες προσαρμοζόταν σιδερένιο σουβλίοπέας, ένα πριόνι από ψαροκόκκαλο, χάντρες, κουμπιά κ.ά.

Στις επόμενες προθήκες 25, 26 και 27 εκθέτουμε ανθρωπόμορφα πήλινα ειδώλια και πλαστικά αγγεία. Στις δύο πρώτες συνεχόμενες προθήκες η σειρά περιλαμβάνει ειδώλια κούρων, αλλά και πλαστικά αγγεία με τη μορφή του λεγόμενου ιωνικού κούρου, που φορά ιμάτιο και φέρει περίτεχνη μακριά κόμμωση, που τονίζεται από χρώμα, πλαστικά αγγεία με τη μορφή κόρης, που κρατά με το δεξί χέρι περιστέρι μπροστά στο στήθος και με το αριστερό το ένδυμα, καθώς και πλαστικά αγγεία γυμνών προγαστορων νάνων, η δυσμορφία των οποίων θεωρούνταν αποτροπαϊκή και αποσκοπούσε στο να προφυλάσσει απομακρύνοντας τις κακοποιές δυνάμεις με τον τρόπο που προκαλούσε. Ακολουθούν οι καθιστές γυναικείες μορφές, οι οποίες ερμηνεύονται ως θεότητες, με πόλο ως κάλυμμα κεφαλής, που χαρακτηρίζει κυρίως θεϊκές μορφές, με επίβλημα και καθιστές σε θρόνο, που έχουν ερμηνευτεί ως ειδώλια της θεάς Αθηνάς. Οι τύποι των αρχαϊκών αυτών ειδωλίων από τις αρχές και το β' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. έως τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. προέρχονται από ανατολικοϊωνικά και αττικά (οι ένθρονες «Αθηνές») εργαστήρια και είχαν διάδοση σε όλο τον αρχαίο κόσμο μέσω των μητρών που κυκλοφορούσαν και ανακατασκευάζονταν, για να παραχθούν τοπικά. Η παραγωγή από τοπικό εργαστήριο της Αιανής ενισχύεται και από το γεγονός του μικρού μεγέθους και της αλλοίωσης των χαρακτηριστικών, λόγω της πολλαπλής χρήσης των μητρών, τα οποία τονίζονταν με έντονα χρώματα, που έχουν διασωθεί αρκετά (εικ. 180). Ακολουθούν ειδώλια όρθιων γυναικείων μορφών, τα περισσότερα αποτελούν πλακίδια με επίπεδη την πίσω πλευρά.

Στην προθήκη 27 τοποθετήσαμε και κρεμάσαμε, όπως υπαγόρευε η οπή στο πάνω μέρος του κεφαλιού, γυναικείες προτομές, που σώζουν επίσης χρώματα από τη διακόσμησή τους, και ως τύποι είναι ιδιαίτερα διαδεδομένοι στη Ρόδο, την Αττική και τη Βοιωτία.